

Согдийски следи в Средноазиатската ономастика

Хакан Айдемир

Gazi Türkiyat, Güz 2014 / 15 : 53-66

*PhD. Istanbul Medeniyet University, Department of Linguistics, İstanbul/TURKEY.
aydemirhaakan@gmail.com.*

*Това проучване бе представено на конференцията "Soğud-Türk Münasebetleri Sempozyumu", която се проведе в Истанбул на 21-23 ноември, 2014.

Анотация: Добре известен факт е, че согдийците са били в близък контакт с различни народи в Средна Азия. Следите от тези контакти, могат да се проследят чрез ономастиката в Средна Азия. Настоящото проучване проследява някои от тези следи. Една от тях е согдийския словообр. суфикс за прилагателни имена *-k / -tk*, срещащ се в ономастиката на Средна Азия. По-голямата част от този ономастичен материал се отнася за тохарите, но има също някои тюркски и монголски имена. В края на статията предлагам карта която дава разпределението на основните тохарски етнотопоними и етнохидроними образувани с тези согдийски суфикси, които показват фактически географското разпределение на тохарите в и около Афганистан.

Проучването анализира следните етноними, етнотопоними и етнохидроними в Средна Азия: Sogdak / Sugdak, Tograk / Tugrak, Tugarak, Tokarak / Tukarak, Toghārak, Tūkrīk, Sartak (Sartay), Ogrāk / Ugrāk.

Ключови думи: согдийски, тохарски, ономастика, етноним, етнотопоним, етнохидроним, Средноазиатска топонимия, Афганистан, Тохаристан

Аннотация: Очень хорошо известно, что в прошлом согдийцы были в тесных отношениях с разными народами Средней Азии. Следы этих отношений очень хорошо отражены в ономастике Средней Азии. В статье исследуется некоторая часть этих отражений в ономастике. Точнее, исследуется согдийские окончания *-k / -tk* употребленные в ономастике Средней Азии, вместе с этим дается ономастический материал образованный в этими окончаниями. Большая часть этого материала связана с тохарским языком, но есть некоторые примеры и из турецкого и монгольского. В конце исследования прилагается карта с указанием фактического географического распределения Тохаров в Афганистане и вокруг него, вместе с этим прилагается и карта где указаны топонимы образованные из этнических названий тохаров с согдийскими окончаниями. В данной статье рассмотрены нижеследующие названия народов и названия топонимов образованных из этих основ: Sogdak / Sugdak, Tograk / Tugrak, Tugarak, Tokarak / Tukarak, Toghārak, Tūkrīk, Sartak (Тай), Ogrāk / Ugrāk.

Ключевые слова: согдийцы, тохары, ономастика, название топонимов образованных от названий этнонимов, топонимы в Средней Азии, Афганистан, Тохаристан.

Днес е добре известно, че согдийците са били в близък контакт с различни народи в Средна Азия. Следите от отношенията им с различните народи могат да са останали в ономастиката на Средна Азия. Настоящото проучване проследява някои от тези следи. Такава е согдийския словообр. суфикс за прилагателни имена *-k / -tk*,

разпространен в ономастиката на Средна Азия. Представям преглед на ономастичния материал, притежаващ тези согдийски суфикси. По-голямата част от него се отнася за тохарите, но има също някои тюркски и монголски имена. В края на статията предлагам карта която дава разпределението на основните тохарски етнотопоними и етнохидроними образувани с тези согдийски суфикси, които показват фактически географското разпределение на тохарите в и около Афганистан.

Преди да започнем разглеждането на средноазиатския ономастичен материал, образуван с тези суфикси, аз мисля, че би било полезно да припомним, че в согд. език, прилагателните се образуват с наставката *-k*, (напр. *širak* "добър" от *šir* (Sims-Williams 1989: 184), *pāḍak* "крачен" от *pāḍ* – крак (Gershevitch 1954: 149, и т.н.), или както пише проф. Симс-Уйлямс (Sims-Williams) - това е суфикс използван и за образуване на етноними, напр.: *kāšak* "родом от Kašghar, кашгарец" от древното географското наименование Кас (= Kāšghar), *pārsak* "персийски" (Sims-Williams 1992: 40, 63)¹ или "народът на Парс" (от Pars "провинция Фарс в Иран") (Ниберг 1974: 151-152).

Както се вижда по-горе, това е добре известната согдийска наставка *-k*, която образува прилагателни имена и етноними. Този согдийски суфикс, обаче досега се смята от тюрколозите за тюркски словообразователен суфикс. Ето защо Тугушева мисли, че наставката *-ak* в етнонима Согдак (Sogdak) в древнотюркски, е от тюркски произход и самия етноним *Sogdak*, всъщност е тюркското название на Согд (т.е. Согд + ак) (Tuguševa 1998: 413)²

Въпреки това, както вече посочих, това определено е согдийска, а не тюркска по произход наставка (Айдемир 2009: 166, бележка) Тъй като (*-k* / *-ik*) не е добре познат на тюрколозите, разпространението му в средноазиатската топонимия е необяснено и неразпознато към днешна дата. По-нататък, ще разгледам накратко някои от тези етноними и наименования образувани с тези согдийски суфикси.

Sogdak / Sugdak "согдийци (согдийски)"

Първият пример е свързан с етнонима *Swgdak* / *Swgdāk*, удостоверяван в древнотюркските надписи на Кюл Тегин, Тункук и Šine Usu (8 век). Също в тюркския превод на биографията на Суанзан (Xuanzang) (края на 10 в.) И в DLT (11 в.), вж. КТ, Т, ŠU, *Swgd(a)k*,³ НТ, V, *Swgdak* (Tuguševa 1991: 77, V 64/5), DLT *Swgdāk*⁴. Името *Swgdak* се появява за пръв път в „Хоу Хан-шу“ (Еноки 1955: 51)⁵ официалната история на династията Младша Хан По-късно, се среща в документи от 5-ти век, описващи исторически събития от периода 6-189 г. В този китайски източник, *Swgdak* се използва като име на Согдиана, т.е. като географско наименование, Су-Те 粟特 (*Siwok-d'ək) (Еноки 1955: 52).

¹ вж. *kāše* < *kāšak* 'кашгарец' от *Kāš* = *Kāšghar* (Henning 1938: 567).

² Примерите от различни тюркски езици, дадени от Тугушева в подкрепа на твърдението и, че *-ak* в *Sogdak* е тюркски словообраз. суфикс, не може да служи като доказателство, тъй като всички нейни примери от казахски и киргизки, всъщност са получени с наставката *-k*, от глаголи, напр. в казахски *aksak* – куцащ, куц, е произв. на *aksa* – куцам, в киргизки *taymak* "глупав и т.н." (<*tayma- / *tayma-S> *taymaš*- "да се съпротивлява, да се бори ", и т.н.). Следователно твърдението, че + ак е суфикс с пейоративно съдържание в тюркски, също е погрешно. (вж Tuguševa 1998: 413).

³ може да се тълкува като *Sogdak* или *Sugdak*.

⁴ Дългото произношение на *Swgdāk* е вторично.

⁵ Виж също в литературата, споменато там; срв. Shiratori 1928: 81-145.

Както вече беше посочено, името *Sogdak / Sugdak* не е резултат от някаква тюркска наставка *-ak*. От согдийските примери, се виждат подобни конструкции (*kāšak* "родом от *Kašghar*", *pārsak* "персийци / персийски; народът на Парс"), посочени по-горе, (+*ak* / +*k*). Или *Sogdak / Sugdak* е согдийска наставка за обр. на прилагателни имена. Както се вижда по-долу, тя е запазена в някои етноними и наименования. Следва обаче да се подчертае, че всички примери, дадени по-долу, трябва да са много ранни согдийски названия, въпреки че те са удостоверени много по-късно в различни източници. Мисля, че всички те са архаизмите, съхранявани в различни не-ирански (главно тюркски езици) от Средна Азия.

Tugrak / Tograk "тюркското племе Туграк"

Туграк تَغْرَق (Tugrak) или Тограк (Tograk) е името на тюркско племе, в тюркски източник написан на персийски език, който е завършен в самото начало на 13 век (1206), но обхваща исторически събития от периода преди 13-ти век (Айдемир 2009: 162 и сл.)⁶. Името обаче се появи за пръв път, през първата трета на 9-ти век в согдийски текст, от триезичния Карабалгасунски надпис (около 808-821 г.)⁷. В този надпис, така са наречени тохарите или тяхната територия в Таримския басейн (т.е. *ctš'r twyr'k* "четирите *Twyrak*").⁸

Не е изненадващо, че Tugrak (или Tograk), както първоначално се наричат тохарите и тяхната територия, се появяват в края на 12 век, вече като тюркско племе в Централна Азия. Ако приемем, че 12 век е последният етап на езиковата асимилация на тохарите в Таримския басейн (Айдемир 2009: 159-180) не е изненадващо, че името Tugrak (или Tograk) се появява като тюркски племена в исторически източник от края на 12-ти век. Те са били по всяка вероятност последните потомци на тохарите в Таримския басейн, преди да бъдат напълно асимилирани през 12 -13 век. Името *Twyrak* не се появява повече в източниците след 12 век, което очевидно показва, че тяхното етническо съществуване като отделно племе, се преустановява напълно през 13 век.

Името Tugrak [tuɣrak] ~ Tughrak [tuɣrak] също се среща в Югоизточен Афганистан (в бившия Тохаристан) като топоним (виж картата № 3.)⁹. Тази област е част от Кушанската държава, от 1-ви до 3-ти век, под върховенството на юечжите, които са се наричали *Toxaroi* "тохари" според гърцките източници. Поради това тази област е наречена Тохаристан в 4 век. Следователно не е изненадващо, че ние намираме много етнотопоними и етнохидроними от согдийски произход (т.е. имена със суфикса *-k* и *-k*), които се отнасят до тохарите и местоположението им, на територията на бившия Тохаристан.

⁶ За подробности вижте също Ross 1927: 47 (74). Авторът на този исторически източник е Фахрудин Мубаракшах (Fahruddin Mubarakshah). Той започва да пише този труд в 1193 и го завърши през 1206 г. (Ross 1927 г., стр VI; Айдемир 2009: 162-165).

⁷ Според Хармата (Harmatta), това име всъщност появява за първи път в 2-ри-3-ти век след Христа, като име на управляващата династия на Сюнну (Hsiung-nu) (Harmatta 1986 г., стр XIV, XVI, XVII вж стр.. Виж също Айдемир 2009: 159).

⁸ Вж (1) *ctš'r twyr'k* "vier toxische" четирите тохарски (племена) (Hansen 1930: 20); (2) *ctš'r twyr'k* – четири тохарски армии „where *twyr'k* designates“ страни (или народа)” (Henning 1938: 550); (3) вж *ctš'r twyr'k* "четири *Toyrak / Tuyrak*" (Harmatta 1986 г., XIV, XVI); (4) *ctš'r twyr'k*, където Йошида го интерпретира като "територия" (виж Йошида 1988: 34, 39); (5) *čatfār toyre* – четирите тохарски страни (= Куча, Карашар, Кочо (Турфан), Бешбалик) (Provasi 2003: 407, 11, стр 241.)

⁹ Този и други топоними и хидроними разгледани тук са събрани от официалния сайт на Националната агенция Geospatial-Intelligence, Bethesda, MD, САЩ (http://geographic.org/geographic_names/afghanistan/#T) и HTTP: //www.getamap.net/ (преглеждана: 16 Юли 2014).

Тюркският етноним *Tugrak* (или *Tograk*) е също получен от този согдийски суфикс. Основата на името е *Тwүг*, която също може да се види в средноперс. *twyryst'n* = *twyrīstān*, т.е. страната, където живее народа *Тwүг* " (Henning 1938: 551)¹⁰. Името *Tugrak* (или *Tograk*) е образувано по същия начин, т.е. *Тwүг* "тохарски" > *Тwgr* + "k" > *Tugrak* (или *Tograk*). Топонимът *Tug-rak* и варианта *Tugarak* (виж по-долу) в Афганистан изглежда показва първично „u“ (т.е. *Tugrak*) в първата сричка, а не „o“ (т.е. *Tograk*)¹¹.

Tugarak "тохарски (тохари)"

Топонима *Tugarak* е вариант на *Tugrak* (или *Tograk*) и се появява (1) като топоним в Синцзян, според документите събрани от А. фон Ле Кок (Le Coq 1922: 120; Айдемир 2013: 88). Няма никакво съмнение, че топонимът произлиза от името на тохарите, живеещи в Таримския басейн. Името *Tugarak*, обаче, (2) се появява в провинция Забул в Афганистан, като името на малко село (виж в картата №. 4). Това име е също получено със согд суфикс *-k*, т.е. * *Tugar* –*k* > *Tugarak*, където основата *Tugar идва от името *Тwүг* - тохарски (тохари).

Tokarak ~ Tukarak "тохарски (тохари).

Това е още един согдийски екзоним на тохарите получен чрез согдийският прилагателен суфикс *-k* (т.е. *Тwkar* + *k* > *Tokarak* ~ *Tukarak*). Името може да се разглежда едновременно като топоним и хидроним за различни места в Афганистан и Пакистан, т.е. на територията на бившия Тохаристан (самостоятелно или като част от различни имена); например *Toka-rak* ~ *Tukarak*, *Tokarak Ghar*, *Tokarak*, *Jare Tokarak*, *Tokarak Sela* ~ *Tokarak Shelah*, *Tokarak* ~ *Tokarak Rud* (виж числата 5, 7, 9, 10, 11 на картата). Името *Tokarak* е производно на корена *Токар*, а не на *Тwүг*, и това е названието на тохарите *Токар*, което се проявява както в древнотюркския надпис на Тункук, така и в тибетски източници. Името *Токар* е известно и днес, като име на селище, близо до Хотан.¹²

Taghārak "тохарски (тохари)"

Taghārak (т.е. *Тауāрак*) се среща като име на пресъхваща река в Афганистан (виж № 1 и 2 на картата). Ако вземем под внимание на хронологичния ред на поява на тохарските етноними, според Хенинг (Henning 1938: 562), формата *Тауāрак* е сред имената, споменати по-горе, сравнително най-архаичния согдийски екзоним за тохарите.¹³ Нека разгледаме как възниква тази согдийска форма. Възможни са два начина: (1) *Тауāрак* < *Тауāг*: от основната форма *Тауāг* (в *Тауāрак*), която се демонстрира от различни географски места в днешен Афганистан¹⁴, т.е. *Taghār* تَغَار

¹⁰ Както посочва Henning, форма *twyryst'n*, е написана в манихейски текст, доказва, че *ү* в *Тwүг* се произнася като *ү* (т.е. звучен веларен проходна) а не като *х* (в согдийски *ү* и *х* са написани с един и същ знак) (пак там). Веларното поризн. на [ү] в персийска формата *Тwүг* / *Тоуг* (т.е. غ [ү]) и изразява веларното произношение на [ү] от уйгурски топоними *Tuğir* и *Toğurik bulaq* (<*Tuğurik bulaq) в Синцзян изглежда потвърждава мнението на Хенинг (за топонимите уйгурски виж Айдемир 2014: 81-82).

¹¹ Що се отнася до името *T(w)gr(a)k* غَرَقَ у Мубаркшах (Mubarakshah), Денисън Рос го сравнява с тюркския етноним *Ogrāk* (или *Ugrāk*) اَغْرَاق в DLT, Тоган предполага, че Рос е бил прав, но това по-скоро следва да се чете اِغْرَاق

¹² Вж., *Токар* (*Tokar*) е село на около 9 км северно от Каракаш (*Qarakaš*) (Моу) в близост до Хотан в Синцзян (за повече информация вижте Айдемир 2013: 79).

¹³ топонимът *Tuhulu* 吐葫芦 (ине на град-държава на североизток от Намі / Qumul) и етнонимът *and the Tuhuluo* 吐呼罗 във „Вей-шу“ (6 в., в Бактрия) произн. *tho-γo-lə (= 吐葫芦), т.е. *tāyārā (< *taγāre < *taγārak) или *tho-γo-la (= 吐呼罗), *tāxāra (< *taχāre < *taχārak).

¹⁴ виж http://geographic.org/geographic_names and www.geonames.org (accessed: 16 July 2014).

[Таӯār] със звучно веларно произношение на [γ] (Таӯār <* taḡwār <* taḡwār). Taghār [Таӯār] е друга форма на името Tachār تَخَار [Тах̄ār] (Тах̄ār <* taḡwār <taḡwār), която е име на провинция в североизточната част на днешен Афганистан¹⁵ (т.е. в бившия Tokharistan; за Тах̄ār виж също Тах̄ār + istan в "Речник на страните" на Якут, от 13-ти век, виж Marquart 1901: 229). Може да се обясни по следния начин: Таӯār <* taḡwār <* taḡwār (taḡuār)¹⁶. Тах̄ār <* taḡwār <* taḡwār (taḡuār)¹⁷ Така че както изглежда, формата Таӯārak може да е възникнала от Таӯār с согдийския суфикс -k, т.е. Таӯār" тохарски -k: Таӯār + k > Таӯārak. (2) Таӯārak <* taḡwārak: в согдийските текстове (в книгата Nāfnāmak - около 800 г.) се използва формата ṭw'r'k, която също така според Блажек и Шварц, може да се вокализира като *taḡwārak (или *taḡwārak) (Blažek / Schwarz 2008: 55).¹⁸ Согдийският екзоним Taghārak (т.е. Таӯārak) може просто да се върне към вокализираната форма *taḡwārak на Блажек и Шварц. Основата *Таḡwār на формата *taḡwārak не може да бъде удостоверена. Въпреки това, в китайските исторически извори ние го намерите във форма *Таḡwār, според Пелио (Pelliot) относно древното название Dayuan 大宛, отнасящо се за Фергана, като *Таḡwār (= * Таḡwār) (Pulleyblank 1962: 90, Pulleyblank 1966: 22, Pulleyblank 1995: 424; Blažek / Schwarz 2008, 55)¹⁹

От друга страна, имената на тохарите Ту-хуо-луо 吐火羅 (т.е. * tho'-xwa'-la = * tāḡwāra <* tāḡwāre <* taḡwārak) в Суй-шу (7 в.) И Ту-хуо -луо 吐火羅 ~ Ду-хуо-луо 覩貨羅 (т.е. * to'-xwah-la = *tāḡwāra < *tāḡwāre < *taḡwārak) в биографията на Суанзан (Хуанзанг) (7 в.) също изглежда се позовава на една древна и архаична форма taḡwārak. Така че е логично да се приеме формата *Таḡwār с веларно произношение на [γ] е възсцност названието *Таḡwār (Dayuan 大宛) от китайските източници. Въз основа на това, Таӯārak също може да се върнете към форма *taḡwārak, (ṭw'r'k) от согдийските текстове, които изглежда са получени от форма *taḡwār (~ *taḡwār) със согдийския суфикс -k (т.е. *ṭw'r' > *ṭw'r' + k > *taḡwārak > *taḡwārak > Таӯārak).

Резюме: (1) ṭw'r'²⁰ ~ * ṭw'r' > * taḡwār (* taḡuār) > * taḡwār > Таӯār + k > Таӯārak или (2) ṭw'r' ~ * ṭw'r' > * ṭw'r' + k > * tāḡwārak / * taḡwārak > * taḡwārak > Таӯārak.

Tūkrīk "тохарски" (тохари)

Tūkrīk (ريكت وک) е много малко село до Газни в Афганистан (№ 8 на картата). На два километра северно от селото има и пресъхващ поток с името Darah-ye Tūkrīk (دره ت وکريک)²¹ Tūkrīk е производно на форма *Тwүгīk (т.е. Tūkrīk <Twүг + īk) или Tugurīk (<Twүг + īk), която може да се види на много места в Синцзян като географско

¹⁵ Провинцията носи името на племето Такар, което живее там. Следователно, възниква въпросът тези съвр. „тахари“ потомци ли са на някогашните тохари. Именно където днес се намира тази провинция, през 13 в. Якут в своя "Речник на страните" описва област Тахаристан. Но разбира се не е задължително съвр. население да са потомци на древните тохари, възможно е също така, те само да са наследили името „тахари (тохари), когато техните предци, са били под властта на тохарите.

¹⁶ Таḡuār формата вече е удостоверена като ṭw'r'k в согдийските текстове, вижте номер (2) по-долу.

¹⁷ Таḡuār (или tāḡuār) вече се удостоверява със сирийското ṭw'r'stn, в несторианският надпис от Синганфу (Китай), т.е. tāḡuāristan и добре познатата форма Тоḡār (Tuḡār) под форма taḡuār (Henning 1938: 545, 547).

¹⁸ Гариб вокализира ṭw'r'k, обаче като "tuxvāre" (Гариб 2004: 387a).

¹⁹ Вж в ранносредновеков. кит. *dajh-ḡuan* или *dah-ḡuan*" (Pulleyblank 1995: 424). *Таḡwār несъмнено предава формата tāḡuār (təḡuār, taḡuār), които вече се удостоверяват със сирийското ṭw'r'stn, в надписа от Синганфу (Singanfu), т.е. tāḡuāristan като посочва Henning (Henning 1938: 545).

²⁰ Тази форма е вече удостоверена със сирийското ṭw'r'stn, в надписа от Синганфу (Singanfu), т.е. tāḡuāristan (Henning 1938: 545, 547).

²¹ http://www.geonames.org/maps/google_33.812_68.022.html (accessed: 24 October 2014).

наименование (Айдемир 2013: 81-84)²² Формата Tūrkīk или неговата форма Tugurīk е един от най-согдийските екзоними на тохарите. Този суфикс може да се види в согдийския ендоним Swyḍīk (Гариб 2004 г., стр. XIV, б) (< Swyḍ + īk) или в името t'uḫarīk на тохарите, тохарски“ на арменски (от край на 7-ми век, срв. Marquart 1901.: 57), където -īk, (в T'uḫarīk) - както е посочено от Bailey, със сигурност ни връща към согдийското -īk < + īk (Bailey 1937: 890, забележка 1, и Симс-Уйлямс 1989: 190; срв. Айдемир 2009: 163, забележка б)²³, т.е. арменски T'uḫarī <* T'uḫarīk <T'uḫar + īk. Tugur формата, в Tugurīk е развитие на Twyr "тохарски (тохари)" (т.е. Tugur <Twyr).

Някои форми на Twyr (т.е. Tügür, Tügir, Tuğir) могат да се наблюдават както етнотопоними и етнохидроними в Северен Синцзян (Айдемир 2013: 81-84). Следва обаче да се отбележи, че форма Tugurīk може да бъде удостоверена само на изток и североизток от Куча. Или согдийския екзоним за тохарите не може да се намери на запад от Куча. Намирам това за много интересно. Предполагам, че тохарско население с името Tugurīk, е вероятно една от четирите относително големи тохарски групи в историческия Синцзян живели предимно в източните и североизточните райони на Куча (Айдемир 2013: 92). Една малка група от Tugurīks изглежда, са мигрирали от Таримския басейн на запад, т.е. до източната част на Афганистан (виж № 8 на картата). Въпреки че не е сигурно, изглежда логично, че тези четири групи от тохарски етноними могат да се отнасят до четирите най-големи групи от тохарите в Синцзян и историческите Tugurīk (или Tūrkīk в Афганистан) са една от тези четирите тохарски групи, а именно:

1. *Tugurik* (=кит. *Tugulike* 图古里克) (< *Twyr+īk* / *Tuyur+īk*)
2. *Tuhulu* (土葫芦, 吐葫芦), *Tuohula* (托乎拉), *Tuhula* (吐乎拉)
3. *Tugur/Tugir/Tügür* (< *Twyr - twyryst'n* в манихейски текст)
4. *Tugrak/Tograk* (< *Twyr'k* в надписа от Карабалагасун) (Aydemir 2013: 76-82).

Името Tugurīk се появява сред китайските топоними като Tugulike 图古里克 (Айдемир 2013: 77, 82-84) (т.е. кит. Tugulike ← согдийски екзоним Tugurīk.).

Sartak (в Sartaktai "сартакци, сарти“ хора мюсюлмани)

Sartaktai е монголската форма на името Сартак (Sartak), и вероятно согдийското наименование на Сартите. Формата Sartaktai първо се среща в „Тайната история на монголите“ (13 в.). В средновековен монголски те обикновено се наричат мюсюлмани (Rybatzki 2006: 717).

Sartaktai е форма с монголската словообр. наставка + tai и е получен от согдийския екзоним Sartak. Формата Sartak, обаче, е образуван със согдийския суфикс

²² Бих искал да изразя искрената си благодарност към проф Sims-Williams за привличане на вниманието ми към факта, че формата "twyryk" (вместо twyryl "Tuγrīl / Тоγrīl") в согдийски Речникът, който Гариб транскрибира като "tux(ā)gīk" (виж Гариб 2004: 393а), не може да се използва, за да обясни името на топонима Tūrkīk в Афганистан. В крайна сметка, като Henning посочва, че името на художника в согдийски текст, не е Twyryk "тохарски", а Twyryl = Тоγrīl (общотюрско име) (виж Henning 1946: 714).

²³ за етноними и хидроними завършващи на +īk в Синцзян (Xinjiang), вж. Aydemir 2013: 81-86.

–k и произлиза от етнонима Сарт таджики "(< санскрит Sarṭha "търговец")²⁴, т.е. Sart + –k > Sartak → Монг. Sartak + tai > Sartaktai.²⁵

Връзката между формите Sart "таджики" и Sartak е същият като в "согдийски" и Sogd > Sogdak "согдийци". Обаче формата Sartak, доколкото ми е известно, не може да се открие като етноним в историческите извори. Но вероятно е бил използван в миналото по отношение на сартите. И двете форми (Sartak и Sartaktai) са възникнали като лични имена в средновековен монголски. Добре известно е, че Сартак (Sartak) е името на най-големият син на хан Бату. Той вероятно е наречен Sartak, в чест на победата на монголите над уседналото мюсюлманско население с иранския произход в Средна Азия по време на експанзията на монголите, каквато е монголското аристократична традицията.

Ogrāk "племя на караханидските тюрки"

В DLT намираме племенното име Ogrāk اغراق на група караханидски тюрки. В DLT го описват по следния начин: "Тюркско племе, населяващо граничната област, наречена Кара Игач (Kara Yigāç) (DLT I, стр 72.)²⁶ Мисля че името Ogrāk може да бъде согдийското название на караханидското племе Огур (т.е. Ograk < Огур + "к < Огур). Племето Огур (или Угур < Огур) اغور е засвидетелствано в гореспоменатия тюркски източник, от самото начало на 13 век (1206) (Ross 1927: 47/74). Този източник описва Огур (или Ugur) като тюркско племе (تۈركان). Огур (или Угур) اغور не може да бъде погрешно записана форма на името Огуз (т.е. Огур اغور вместо Огуз اغز), защото името Огуз اغز се споменава, в едно и също място в тюркския източник като друго тюркско племе. Този факт изключва възможността, за синонимност на Огур и Огуз اغز, или на сбъркан препис.

Други факти също са в подкрепа на това заключение: (1) На същото място в тюркския източник на друг тюркски племенни име Karagur (قاراغور) също се споменава, като форма * Кара Огур – черни огури (т.е. Karagur < * Кара Огур; срв Šaragur" жълти или бели огури < Сара Огур Ако вземем под внимание, че атрибутивна прилагателното „кара“ - черен е често срещан компонент на тюркските и монголските етноними, но както посочва Клаусън (Clauson), често с метафорични значения, т.е. "Кара бодун" обикновените хора, „черния народ“ (за разлика от аристокрацията)" (Clauson 1972: 643b), така че не е странно съчетаването на племенното име Огур (или Угур) с представката прилагателно „кара“. (2) Другите етноними с и без атрибутивното прилагателно „кара“ се срещат в същия тюркски източник (например Татар ~ Карататар, Асар ~ Караасар, Тибет ~ Кара-Тибет, и т.н.) и това също подкрепя факта,

²⁴ етнонимът Sart е засвидетелстван в древнотюркски и означава "търговец". Както е посочено от Clauson, той запазва този смисъл, до 11-ти век, но в средновековния период означава преди всичко "градски жител", за разлика от "номад", и по-конкретно "иранци", за разлика от "тюрки"; тя запазва този смисъл в Руски Туркестан до 19 век (Clauson 1972: 846). Името Sart днес се среща като клан на киргизите (Инан 1925: 264). За името Sart в историческите източници и неговите прояви виж Zieme 2005: 531-539.

²⁵ Rybatzki обаче интерпретира името Sartaqtai в средномонголски, като: тюркски / уйгурски Sart → ср.монг. *Sarta > ср.монг. Sarta + q + tai и Sarta + q + čin (Rybatzki 2006: 717). Rachewiltz мисли, че това е форма за обр. на съществителни с наставката + γ / + г в монголски. Според него това е възможно, че уйгурски "Sart" е от монг. произход: уйгурски Sart → монг. * Sarta > * Sarta + γ > Sartaγ (=др.монг. Sartaq.) (Rachewiltz 2005: 93-95).

²⁶ Тахсин Бангуоглу (Banguoğlu) се опита да локализира областта Кара Игач въз основа на някаква информация в DLT и предполага, че се е намирала в близост до река Или южно от Балхаш, или в близост до езерото Ебинор. Той го локализира на картата в края на статията си, обаче като по-вероятно на югоизток от езерото Ебинор (Banguoğlu 1958: 93). Както казва DLT това е "граничен район" и се отнася до границата между Караханидската и Уйгурската държави, така че тази локализация на Бангуоглу изглежда е вярна.

че такъв паралелизъм може да се види между етнонимите Огури и Карагури (Karagur), където Karagur може да се изведе от формата *Караогур (или *Караугур) "Черни Огури".

Що се отнася до историческото минало на име Огурите, отдавна е известно, че те са мигрирали на запад, тръгвайки от казахските степи. Тяхната родина първоначално е бил в южната част на степта казахски, т.е. района на средното течение на река Сърдаря (Czeplédy 1969: 92; срв Harmatta 1992: 257). Така че не е изненадващо, съхраняването на това име, носено от няколко племена (т.е. Огур и Ограк) като остатъци от огурите сред тюркските племена в Средна Азия в края на 12 век. Но възможно е и да са били други племена, попаднали в племенния съюз на огурите и са наследили тяхното име. В обобщение можем да кажем, че връзката между Огур и Ограк (Ograk) е същата като между Согд (Sogd) и Согдак (Sogdak) или в други случаи, посочени по-горе, а именно:

Swyd > Sugdak ~ Sogdak

Twyr > Tugrak ~ Tograk

Tugur > Tugurak

Tyw'r > Tyw'r'k

Tokar > Tukarak ~ Tokarak

Sart > Sartak

Ogur > (*Ogurak >) Ograk / Ugrak

Заклучение

Тези образувания с *+ak* повдигат въпроса за това (1) дали те са наистина от согдийски произход и (2) кога действително са възникнали. Естествено, не може да се изключи, че са заемки от някои друг ирански език. Тези и други подобни въпроси, разбира се, налагат извършване на допълнителни изследвания (особено относно иранската страна на въпроса). Въпреки това, както посочва проф. Симс-Уйлямс „-ак“ е "суфикс за образуване на етнически прилагателни" в согдийски, както го показват посочените согдийските примери като (1) *kāš+ak* "родом от Кашгар", (2) *Pars + ak* "персийци; хората от Парс", (3) *Twyr + ak* "тохарски (тохари)" в Карабалгасунския надпис, (4) *T'uxarī* в *Tuxarīk* "(**Tuxarīk + k < *Tuxar + īk*) "тохари" в арменски (7 в.) и (5) согдийския ендоним *Swydīk* (*<Swyd + īk*) "согдийски (согдийци)", споменат по-горе, заедно показват, че средноазиатските форми обсъдени по-горе, могат да бъдат интерпретирани като формации с согдийския суфикс *-k / -īk*.

Тяхната хронология и изясняване разбира се, изисква по-нататъшни изследвания, но като работна хипотеза може предварително да се предполага, че са се появили по едно и също време, както другите согдийски форми с *-k / -īk* (т.е. *kāšak*, *pārsak*, *Twyr'k*, *Tuxarīk*, *Swydīk* и т.н.).

Най-накрая, трябва да отбележа, че съм разгледал всички тези имена и въпроси от гледна точка на тюркологията и затова не мисля, че съм напълно изчерпателен за

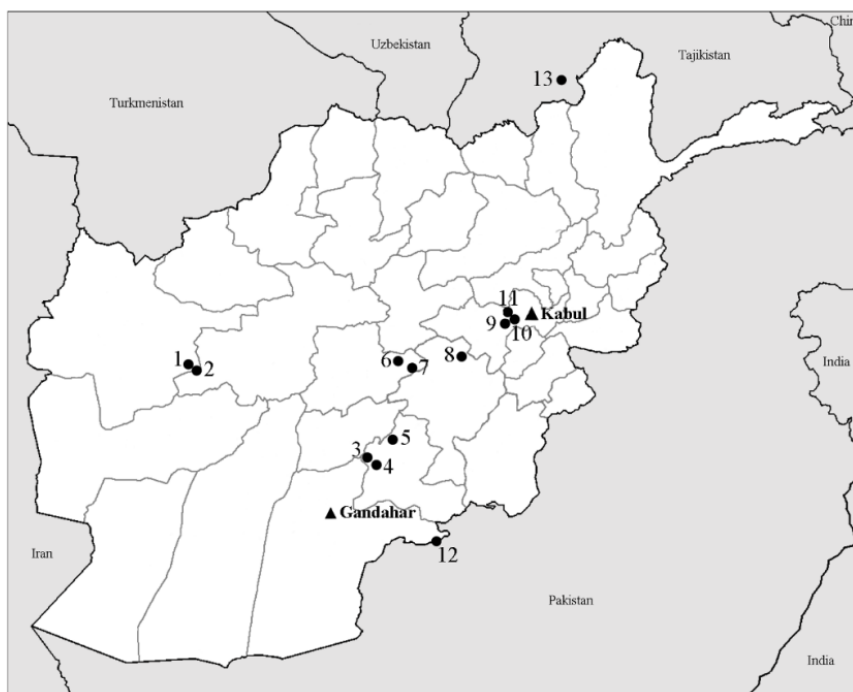

всеки въпрос, посочен по-горе. Разбира се, все още има въпроси, които изискват по-нататъшно разглеждане и някои аспекти от тях също изискват допълнително изучаване. Надявам се, че те ще бъдат изяснени от бъдещите проучвания.

Съкращения

- Chin. Chinese
- KT Kül Tëgin inscription
- MMo. Middle Mongolian
- Mo. Mongolian
- PMo. Pre-classical Mongolian
- Skr. Sanskrit
- ŠU Šine Usu inscription
- T Tunyukuk inscription

компютърен превод от английски : Ж. Войников

Tocharian ethnotoponyms and ethnohydronyms of Sogdian(?) origin in and around Afghanistan (i.e. + 'k and +ik formations)

Afghanistan

1. <i>Taghārak</i>	(33° 44' 18" N, 63° 13' 39" E) intermittent stream
2. <i>Taghārak</i>	(33° 43' 53" N, 63° 14' 05" E) spring
3. <i>Tugrak ~ Tughrak</i>	(32° 06' 29" N, 66° 04' 09" E) populated place
4. <i>Tūgarak</i>	(32° 14' 03" N, 66° 26' 02" E) populated place
5. <i>Tokarak ~ Tukarak</i>	(32° 42' 22" N, 66° 49' 39" E) populated place
6. <i>Jare Tokarak</i>	(33° 32' 41" N, 66° 52' 15" E) intermittent stream
7. <i>Tokarak Sela ~ Tokarak Shelah</i>	(33° 30' 11" N, 67° 09' 11" E) intermittent stream
8. <i>Tūkrīk</i>	(33° 47' 51" N, 68° 00' 58" E) populated place
9. <i>Tokarak ~ Tukarak</i>	(34° 18' 25" N, 68° 41' 58" E) populated place
10. <i>Tokarak Ghar</i>	(34° 17' 12" N, 68° 43' 06" E) mountain
11. <i>Tokarak</i>	(34° 19' 29" N, 68° 41' 49" E) intermittent stream

Pakistan

12. <i>Tokarak ~ Tokarak Rūd</i>	(31° 13' 21" N, 67° 25' 33" E) stream

Tajikistan

13. <i>Tugarak</i>	(37° 48' 00" N, 69° 40' 19" E) populated place

Исползвана литература:

AYDEMIR, Hakan (2009), "Bemerkungen zu den tocharisch-türkischen und tocharisch-ugurischen Beziehungen: türk. twqry, sogd. twyr'k, pers. t(u)gr(a)k", *Journal of Oriental and African Studies* 18, s. 159-180.

AYDEMIR, Hakan (2013), "Tocharian etnotoponyms and ethnohydronyms in Xinjiang", *Dil Araştırmaları*, Sayı 13, Güz, s. 73-92.

BAILEY, H. Walter (1937), "Recent work in 'Tokharian'". In: (Eds.) D. Nutt, A. G. Berry: *Transactions of the Philological Society*, London, s. 126-153.

BANGUOĞLU, Tahsin (1958), "Kâşgari'den Notlar: I. Uygurlar ve Uygurca Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 87-113.

BLAŽEK, Václav / SCHWARZ, Michal (2008), "Tocharians who they were, where they came from and where they lived.", *Lingua Posnaniensis*, s. 47-74.

CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.

DLT = DANKOFF, Robert / KELLY, James (1982-1985): *Maḥmūd al-Kāšgarī. Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luyāt at-Turk)*. 1-3. Edited and Translated with Introduction and Indices by R. Dankoff in collaboration with J. Kelly. *Sources of Oriental Languages and Literatures*. 7. (Eds.) Ş. Tekin / G. A. Tekin, Cambridge, Mass.: Harvard University Printing Office.

CZEGLÉDY, Károly (1969), *Nomád népek vándorlása Napkelettől Napnyugtáig*, Budapest.

ENOKI, Kazuo (1955), "Sogdiana and the Hsiung-nu", *Central Asiatic Journal*, I, s. 43-62.

GERSHEVITCH, Ilya (1954), *A grammar of Manichean Sogdian*, Oxford.

GHARIB, Badrozzamān (2004), *Sogdian Dictionary (Sogdian-Persian-English)*, Tehran.

HT V, see TUGUŠEVA (1991).

İNAN, Abdülkadir (1925), "Türk Kabile İsimlerine Dair", *Türkiyat Mecmuası*, Cilt I, s. 258-265.

HANSEN, Otto (1930), "Zur sogdischen Inschrift auf dem dreisprachigen Denkmal von Karabal-gasun", *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, XLIV, s. 3-41.

HARMATTA, János (1986), "Előszó az 1986. évi kiadáshoz", in: (Ed.) J. Harmatta: *Attila és Hunjai*. Budapest, 1940 (reprint: 1986), I-XXXV.

HARMATTA, János (1992), "Az onogur vándorlás", *Magyar Nyelv* 88, s. 257-272.

HENNING, W. Bruno (1938), "Argi and the 'Tokharians'", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 9, s. 545-571.

HENNING, W. Bruno (1946), "The Sogdian Texts of Paris", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Vol. 11/4, s. 713-740.

http://geographic.org/geographic_names/afghanistan/#T (accessed: 16 July 2014)

<http://www.geonames.org> (accessed: 16 July 2014)

http://www.geonames.org/maps/google_33.812_68.022.html (accessed: 24 October 2014)

<http://www.getamap.net/> (accessed: 16 July 2014)

LE COQ, Albert von (1922), "Osttürkische Namenliste mit Erklärungsversuch", in: *Southern Tibet: Discoveries in former times compared with my own researches in 1906-1908*, (Ed.) Sven Hedin. Vol. 9, Part II. Stockholm., s. 87-123.

MARQUART, Josef (1901), *Ērānšahr nach der Geographie des Ps. Moses Xorenac'i*, Berlin.

NYBERG, H. Samuel (1974), *A manual of Pahlavi*, Wiesbaden.

RACHEWILTZ, Igor de (2013), *The Secret History of the Mongols. A Mongolian Epic Chronicle of the Thirteenth Century*. Vol. 3 (Supplement). Leiden.

ROSS, E. Denison (1927) (Ed.), *Ta'rikh-i Fakhru'd-din Mubarakshah. The Historical Introduction to the Book of Genealogies of Fakhru'd-Din Mubarakshah Marvarrudī completed in A.D. 1206*. London.

SIMS-WILLIAMS, Nicholas (1989), "Sogdian", in: *Compendium Linguarum Iranicarum*, (Ed.) R. Schmitt. Wiesbaden, 1989, s. 173-192.

SIMS-WILLIAMS, Nicholas (1992), Sogdian and other Iranian inscriptions of the upper Indus II. In: *Corpus Inscriptionum Iranicarum*. London, 1992. TUGUŠEVA, L. Jusufžanovna (1998), "Ob Interpretacii Nekotoryh Danyh Orhonskih Runičeskih Tekstov (2)", in: (Eds.) J. P. Laut / M. Ölmez: *Bahşı Ögdisi. Festschrift Für Klaus Röhrborn*. Klaus Röhrborn Armağanı, Freiburg, Istanbul, s. 411-418. TUGUŠEVA, L. Jusufžanovna (1991), *Ujgurskaja versija biografii Sjuan'-Czana*, Moskva.

PROVASI, Elio (2003), "La versione sogdiana dell'iscrizione trilingue di Karabalgasun", in: (Ed.) Gh. Gnoli: *Il manicheismo. Vol. I. Mani e il manicheismo*, Roma, 235-277, s. 406-408.

PULLEYBLANK, Edwin (1962), "The consonantal system of Old Chinese", *Asia Major*. 9, s. 58-144, 206-265.

PULLEYBLANK, Edwin (1966), "Chinese and Indo-Europeans", *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1-2, 9-39.

PULLEYBLANK, Edwin (1995), "Why Tocharians?", *The Journal of Indo-European Studies*, 23, 3-4, s. 415-430.

RYBATZKI, Volker (2006), *Die Personennamen und Titel Der Mittelmongolischen Dokumente: Eine lexikalische Untersuchung*. (Publications of the Institute for Asian and African Studies 8.) Helsinki, <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/aasia/vk/rybatzki/>

SHIRATORI, Kurakichi (1928), "A Study on Su-t'ê or Sogdiana", *Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko*. 2, s. 81-145.

TOGAN, Z. Validi (1932), "On Mubarakshah Ghuri", *Bulletin of the School of oriental Studies*. Vol. 6, part 4, s. 847-858. YOSHIDA, Yutaka (1988), "吉田豊: カラバノレガスソ碑文のソグド語版について。西南アツア研" (Yoshida, Y.: On the Sogdian Version of the Kara Balgasun Inscription. *Bulletin of the Society for Western and Southern Asiatic Studies*) 28. Kyoto, s. 24-52.

ZIEME, Peter (2005), "Notizen zur Geschichte des Namens sart", in: (Eds.) E. Siemienieć-Golaś / M. Pomorska: *Turks and non-Turks. Studies on the history of Linguistic and Cultural Contacts*, Kraków, s. 531-539.